

A POLITIKAI RÍTUS ÉS SZIMBÓLUM VILÁGA: AZ AMERIKAI ZÁSZLÓ

Mottó: „Society in every state is a blessing, but government, even in its best stage, is but a necessary evil; in its worst state an intolerable one.”
(Thomas Paine)

Kevés olyan államot ismerünk, ahol a nemzeti lobogónak önálló ünnepnapja lenne: Amerika egy ilyen állam. Kevés olyan ország van, ahol benzinkutak és bevásárlóközpontok, iskolák és magánházak előtt egységesen a nemzeti lobogó díszel. Amerika egy ilyen ország. Woodrow Wilsonnak köszönhetően az amerikaiak 1916 óta minden évben egy külön ünnepen ünneplik meg nemzeti lobogójukat (National Flag Day).¹ A következő elemzés tárgya a politika, főképp annak magas szintű és államilag behatárolt jelképe, a zászló, amely főleg az állami és civil ünnepek és szertartások nyomán kap újabb és újabb értelmezést (Doerner 1995).² Az ezt bizonyító esettanulmány az amerikai politika területe és annak változatos szimbólumrendszere lesz a politikai antropológia rendszerének és elméletének alkalmazásával. A politikai kultúrában mindenütt nyomon követhető mintaképek, mítoszok, tárgyak, jelvények, szertartások és szimbolikus utalások elemzése arra világít rá, hogy ezek rendszeres használata megerősíti és legitimálja a politikai döntéseket és politikai folyamatokat. Fontos még azt is kihangsúlyozni, hogy az eseményekben és rendezvényekben résztvevők politikai legitimációját is elősegítik, ám különbözőképpen befolyásolják az adott társadalomban élőket, az őket jellemző gazdasági és társadalmi pozíciójuk, nemük, koruk és származásuk szerint. Egészében véve egyet kell értenünk Kertzer gondolataival, hogy kevés a feltáró elemzés a politikai rendszer szimbólumhasználatával kapcsolatban (1987), ami azért furcsa, mert a többjelentésű állami (nemzeti)

1 Az ünnepnap egy Wisconsin állambeli tanítónak, Bernard Cigrandnak köszönhető, aki kiharcolta a patriotizmus megtestesülésének számító Nemzeti Lobogó Napját, amikor az állampolgárok kifejezhetik nemzeti érzületüket és tiszteletüket a zászló iránt (Bodnar 1992. 141.).

2 Az amerikai történelem magyar nyelvű irodalma bőséges, azonban a politikai rendszer és szimbólum elemzésének bemutatása még hiányzik. Ezért a tanulmány főként azokra az amerikai forrásmunkákra támaszkodik, amelyek e téren elengedhetetlenek. Bár igaz, hogy Vecseklőy József kétkötetes könyvének címe *A csillagsávós lobogó nyomában* (1985), azonban a könyv inkább Amerika 200 éves történelme, mintsem a lobogó politikai szerepének elemzése. Fontos mű viszont Bódy Pál és Urbán Aladár szöveggyűjteménye, amelyben sok korabeli írás, illetve rendeletek, újságcikkek, proklamációk, beszédek és dokumentumok találhatóak (Bódy–Urbán 2001).

szimbólumok nagy része minden állampolgárhoz szólnak: kortól, nemtől, faji vagy társadalmi hovatartozástól függetlenül (Turner 1974).³

Az állami szimbólumok és rítusok egyik legalapvetőbb funkciója a nemzeti és állampolgári tudat és identitás tudatosítása. Amerikában a nemzet vagy a nagy többség értelmezésében a hazafias érzés egy kivételes polgári hitvallás: velejárója a legtöbb állampolgár által osztott hitnek, mely szerint politikai vezetőik és intézményeik egyedülállóak, és ezért Amerika egy speciális, kivételekkel telített államnemzet. A kivételezettség tudata az amerikaiaknál Shafer (1999) elemzése szerint igen etnocentrikus, és semmi esetre sem egy általánosan elfogadott tudatos világméretű tükröz. A szerző még azt is vitatja, hogy „az amerikai kivételesség-tudatba ennél fogva az Egyesült Államok beleszületett, és más nemzetektől markánsan eltérve, azóta is kifejezésre jut” (Shafer 1999. 446.). Kétségtelen azonban, hogy az amerikai politikai kultúra egyik legalapvetőbb, és populáris szinten ismétlődően kifejeződő felfogása magába foglalja a nemzeti egyedülállóságot és sajátosságot, amely Amerikát a többi országtól elválasztja, megkülönbözteti, és így mintegy egyedülállóvá teszi az államok között. Nem kisebb egyéniség, mint Alexis de Tocqueville segítette ezt a mítoszt, azt írva az 1830-as években, hogy az „áldozat”, „a hit szelleme” „és a szabadság szelleme” a három legfontosabb összetevője az amerikaiágnak (Tocqueville 1945. 45.). Legalább ez időtől fogva az amerikaiak számára a hazaszeretet magában foglalja többek között a sajátos polgári áldozatvállalást. Köznapi kifejezésekkel élve ez az önkéntes áldozatról, vagyis az önmagunk krízishelyzetben vagy nem várt támadásban való felajánlásáról vallott amerikai nézet (Wilson 2000). Marvin és Ingle amellel érvel, hogy ha kell, ez még véráldozatot is jelent: az állam kikényszeríti állampolgáraiból azt, hogy időről időre feláldozzák fiukat (Marvin és Ingle szerint „kivégezzék”), hogy a nemzet egységes és örök maradhasson (1998). Az áldozatvállalásnak ezt a motívumát Warner korai tanulmányából is megismerjük, amikor Lincoln halálával kapcsolatos népszerű nézetekről ír (Warner 1962).⁴

Az amerikai mentalitás, ahogyan azt korábban Cora Dubois találóan megjegyezte (1953), inkább gépies, mint tudatos. Ebben nagy szerepet játszik a mindent meghatározó és többformájú mediakultúra (populáris és tömegkultúra), amely mechanikusan sokszorosítja az amerikai jelképeket és mítoszokat, a naponta megjelenő újságok, tévéműsorok, az internet, rockzene, mozifilmek, szórakoztató központok – csakúgy, mint Hollywood és Walt Disney Varázslatos királysága (Moore 1980; Fjellman 1992; Schaffer 1996). Ezért néhány kutató – már Edmund

3 Mégis Woll és Binstock *Az amerikai politikai rendszer* (1984) című könyvében a politikai kultúra e szemléletmódja egyáltalán nem szerepel, annak ellenére, hogy az Egyesült Államok több ezer egyetemén és főiskoláján használják ezt a könyvet, és sok hallgató számára ez a mű az amerikai politikai rendszer tanulmányozásához elengedhetetlen csakúgy, mint Novak *Királyunk megválasztása: Erőteljes jelképek a politikában* (1974) című könyve.

4 Erről jegyezte meg Bodnar, hogy Amerikában a második világháborút követően az „áldozat kultusza” a nemzet egységesítését szolgálja, amelyet a becsületrend kitüntetés volt hivatott elismertetni (Bodnar 1992. 28.).

Burke felfedezése óta – a hatalmi ágak elosztásában négyről beszél, amelyben a három mellett (végrehajtó, törvényhozó, igazságszolgáltató) a negyedik a média-hatalom lenne (Cater 1959; Cook 1998).⁵ Azonban ahogyan Mazzoleni is érvel, a média szerepét úgy is értelmeznünk kell, mint olyan hatalmi eszköz, amely a politikai rendszer és a társadalmi rendszer (azaz az állampolgár-választópolgár Mazzoleni szavaival) közötti kölcsönhatás terméke (Mazzoletti 39–40.). Tehát a média egyszerre „mediatizál” (hatja) a politikai rendszert és a társadalmat is, de nem feltétlenül egyszerre és egyformán. Ezért fontos tudni a politikai szimbólumok szerepét a társadalomra és a politikára egyaránt, illetve azt is, hogy a médi-umok mennyire befolyásolják ezt.

A politika jelképeit és szertartásait elemezve eljutunk az ezeket leleményesen képező két szféra, a politikai és a mediatizált populáris kultúra területére, ahol egyes elemeket megvizsgálva érthetjük meg a politikai szimbólumok jelentőségét egy adott pillanatban és társadalmi közegben (Berger 1997). Ebben a szimbólumrendszerben a zászlók speciális helyet foglalnak el, hiszen eltérnek először is a nemzeti himnuszoktól, címertől, nyelvtől, viselettől, ünnepektől, táncoktól és a konyhaművészettől, amelyek mind a 18–19. századi nemzetállamok fejlődésének időszakában alakultak ki. A tárgyak és rítusok politikai hatalma más jellegű, mint a himnusz, a nyelv és a nagy nemzeti irodalmi narrációk jelképrendszere, hiszen ezek nem csupán absztrakciók. A középkori eredetű európai királyi koronák például a valós politikai hatalmat szimbolizálták, de a zászló az államot, a teljes, egységes és független közösséget.⁶ Eltérő és egyben egyedi is a zászló, minthogy sokkal régebbi eredetű a „kigondolt”, az elképzelt nemzetállamoknál, és modernista ideológiáinktól áthatott politikai szimbólumrendszerrel.⁷ Ugyanakkor nem vitathatjuk, hogy a modern állam egyik kései és legfejlettebb formája, a nemzetállam éppen a zászlók, a nem-rendi vagy feudális sávok, színek és jelek által lesz konstituálva és kiteljesedve. Az állami és/vagy nemzeti zászlók az egész nemzetet jelentik, és ahogyan azt az amerikai *Encyclopaedia Americana* írja: a zászló elleni támadás a nemzet elleni támadás is egyben. Nem csoda tehát, hogy mind a belső, mind a más országokban tapasztalható Amerika-ellenesség egyik legnépszerűbb formája az amerikai zászló elégetése.

5 Természetesen Lippman volt az egyik első kutató, aki a média hatalmának jelentőségére felhívta a figyelmet. Azonban Cater figyelmeztetett arra, hogy a hírmédiák szerepe nem csak abban teljesül, hogy szárazon és objektívan közlik a híryagot, hanem valójában formálják is a közönség tudatát az állammal és a kormányzati folyamatokkal kapcsolatban (Schudson 2002. 249.). Augé szó szerint kijelenti, hogy egyetlenegy politikus sem engedheti meg magának azt, még akkor sem, ha számára ez visszataszító, hogy a médiában való szereplést visszautasítja (1997. 66–67.).

6 Lucy Mair hasonlítja össze az afrikai törzsi királyságot jelképező szakrális dobokat az európai monarchia hatalmát szimbolizáló koronával (1970. 227.).

7 A kigondolt vagy elképzelt nemzet természetesen a Benedict Anderson nevéhez fűződő elmélet (1983), amelyet azonban előtte már többen, köztük Peter F. Sugar (1980. 436–437.) is hangoztattak. Trouillot elemzése szerint a nemzeti mozgalom része az a küzdelem, amely a nemzetit és az államit egy hatalmi harcban kapcsolja össze (1990). A tradíciók és a nemzetállam frappáns összekapcsolása Hobsbawm és Ranger (1983) kötetében található.

A zászló: kultúraközi példák

Miben rejlik a zászló mint politikai szimbólum elsöprő ereje? Ahhoz, hogy igazi valójában megértsük a zászló kultuszát és sérthetlenségét, történeti és kultúrák közötti példák segíthetnek. Általánosan elfogadott és ismert, hogy a zászlórúdon felhúzott lobogó a hatalom – sokszor a hatalom képviselőjének – jelenlétét, annak hiánya pedig az ellenkezőjét szimbolizálja. A félig felhúzott lobogó a halál és a gyász jele, a megfordított zászló pedig a hatalom megkérdőjelezésének a kifejezése. A harcászatban is hasonló szemiotikai jelként funkcionál a lobogó, és megszerzése sokszor a győzelemmel is egyenlő volt. Érdekes, hogy ebben az alapvető jelként funkcionáló használatban az újabb transznacionális zászlók (Európai Unió, ENSZ stb.) sem különböznek a hagyományos zászlószimbolizmustól.⁸ A zászló valószínűleg keleti találmány, de többen arra a következtetésre jutottak, hogy a zászló vagy zászlószerű jelkép (jelvény?) igen sok premodern és törzsi formációban is használatos volt.⁹ A zászló kora középkori használata összetett és igen egyéni jelentésű volt: szimbolizálta a földesúr és a hűbéres kapcsolatát, a társadalmi csoport egységét, de ugyanígy hirdethette az egyén vagy család társadalmi rangját és hovatartozását, valamint az egyéni életciklusok változását is. Az európai középkor jellegzetességét e szempontból az adja, hogy az uralkodócsalád címere s vele az adott állam zászlaja is nyilvánosan használatban volt, amelyek a váltakozó és cserélődő dinasztiák hatalmát jelképezték. Egységes államzászló nem létezett, ha csak egyes királyságok időszaki zászlait nem vesszük annak (Lattimore 1934).¹⁰

Érdekes, hogy a pápák koronázásakor az egyetlen zászlóval díszített rítus a Rómát jelképező tizenkét zászlós kísérete volt (Schimmelpfennig 1990. 191.).¹¹ Ez a ceremóniális felvonulás akkor sem változott, amikor a pápakoronázás nem Rómában, hanem – jóformán az egész 14. századon keresztül – Avignonban történt. Az állami zászló a modernizmus termékeként jelenik meg, annak jeleként, hogy Európa-szerte megszületnek a nemzetállamok. Az állami zászló használata

8 Természetesen vannak zászlók és címerek, amelyek nem az állami hatalmat, hanem inkább az ahhoz részben kapcsolódó, vagy éppen szembenálló közösséget, politikai mozgalmakat jelképezik (transznacionális vállalatok, Greenpeace, civil szervezetek stb).

9 Itt követem Firth javaslatát (1975. 332.), és a zászlót nem csupán mint jelzésre való tárgyat, hanem mint politikai szimbólumot teremtő és hordozó tárgyat értelmezem.

10 A mandzsu zászlószimbolizmus példa nélküli, hiszen az egész militarizmust és bürokráciát átszötte. A 17. századi hadseregszervezésben a harcosok háromszázfős csoportokba nyolc csoportra (*niru* a mandzsu nyelvben) voltak beosztva, amelyek sárga, fehér kék és vörös zászlók és azok vörösszegélyű (a vörös fehérrel) változataival voltak szimbolizálva. Később minden törzsi harcos, beleértve a foglyokat, rabszolgákat és szolgákat is, valamelyik zászló alá kellett hogy tartozzon, és a zászló színeiben lett regisztrálva és adóköteles (Reischauer and Fairbank 1960. 351.). 1644-ben a mandzsu hadsereg 278 mandzsu, 120 mongol és 165 kínai zászlóaljra lett felosztva, mindegyik zászlóalj 300 harcosal (Dupuy-Dupuy 1970. 592.).

11 A tizenkét zászló bíbor és arany színezetű volt, hasonlóan ahhoz a két zászlóhoz, amelyet arannyal szőtt kerubok díszítettek. A középkori Ferrarában a négy városrész és külső terület szintén saját zászlóval rendelkezett (Hocart 1970. 259.).

szimbolizálhatja az állam megcsönkített voltát is. A II. világháború után Németország (Nyugat-Németország) négy éven keresztül állami zászló nélkül volt kénytelen funkcionálni, míg végül Weimar Köztársaság fekete-piros-arany színezetű zászlaját használhatták fel az új állam zászlajának.¹²

A legtöbb amerikai számára a zászló-megszentségtelenítés ugyanazt a jelképes helyet foglalja el, mint a Tokugawa korabeli Japánban (1603–1867) a *fumie*, pontosabban e szertartás elvégzésének hiánya. A *fumie* egy olyan rítus volt, melyet a Tokugawa sógunátus korszaka alatt intézményesítettek, és arra szolgált, hogy az emberek bebizonyítsák a sógunátus iránti lojalitásukat. A kereszténységet ennél fogva, Nagaszaki kereskedelmi kikötő kivételével, Japán-szerte betiltották. Az alattvalóktól megkövetelték, hogy tapossanak végig a keresztény képeken és a feszületen, azután nyilvánítsák ki hűségüket a sógun iránt.¹³ Azokat, akik nem törölték lábukat Krisztus másába a keresztben, a keresztény valláshoz tartóknak minősítették, ezért pedig politikailag és kulturálisan megbízhatatlannak.¹⁴ Ebben a korszakban a japán császári zászló, a „Felkelő nap korongja” (*Hino maru*) továbbra is a császárság harcászati szimbólumaként funkcionált, annak ellenére, hogy az arany krizantém megmaradt a császári család saját zászlajának. A napkorongos zászló azonban csak az 1870-es császári rendelettel lett rögzítve mint állami zászló, és nyerte el ma is ismert méreteit.¹⁵

A 20. századi Amerikában a zászlót nagyra becsülők alkotják a többséget, azokat pedig, akik megégetik vagy megszenteltelenítik a zászlót, a leghatározottabban a deviáns kisebbségnek tekintik. Még akik azt állítják is, hogy a zászlóégetés alkotmányos jog, ritkán jelentik ki, hogy ez jó ötlet vagy olyan tett lenne, amelyet ők maguk végrehajtanának. Így azok, akik megégetik a zászlót – a domináns polgá-

12 Firth megjegyzi, hogy ez idő alatt a német hajók egy nemzetközileg is elfogadott kék-fehérpörös színű zászlóval hajózhattak (1975. 346.).

13 Természetesen nem mehetünk el a mellett a párhuzam mellett, amely a szekularizált Szovjetunióban meghatározta a vallásellenességet az 1920-as évek végén. Ekkor a vasárnapi munkaszüneti napot, a karácsonyt és a húsvét ünnepét is eltörölték (Lane 1981. 175.). Ez csak az 1930-as évek közepéig tartott, amikor a vallásos ünnepek tartását újból megengedték.

14 Fairbank, Reischauer és Craig (1978. 408.) elemzi a *fumie*-e szertartásával kapcsolatos politikai küzdelmeket. Elemzésükből kiderül, hogy Hidejosihoz (1537–1598) hasonlóan Iejasu (1542–1616) is alapjában véve bomlasztónak tartotta a kereszténységet, és 1606-ban keresztényellenes dekrétumokat kezdett kibocsátani. Fia és utódja, Hidetada 1614-ben betiltotta a keresztény misszionáriusok tevékenységét, és parancsban adta ki a daimjóknak és minden, a sógun fennhatósága alá eső területen élőnek, hogy megtagadja a kereszténységet. 1614-ben a keresztény daimjók (földesúrok) egy kisebbségét Manilára száműzték, és a 156 európai misszionárius több mint kétharmadát kiűzték az országból, habár többek továbbra is beloptak. 1617-ben négy misszionáriust kivégeztek, 1622-ben pedig 120-at áttérítettek. A daimjokat arra kényszerítették, hogy részt vegyenek az üldözésekben. 1629-re bevett szokássá vált, hogy azokat, akiről gyanították, hogy keresztény, arra kényszerítették, hogy jelképeken, például Máriát vagy Krisztust ábrázoló emlékképeken taposson végig, és hogy kivégezzék, vagy kínzással hitehagyásra bírják azokat, akit visszautasítottak, hogy rálépjenek a „taposó képekre” (*fumie*). A katolikus egyház 3125 olyan embert ismer el, aki 1597 és 1606 között szenvedett el mártíromságot Japánban.

15 A japán politikai mítosz szerint a napkorongos zászlót már Godaigo (1288–1339) császár használta a hadurak elleni küzdelmekben.

ri hitvallás kifejezéseivel élve – a csoporton kívüli tagokkal vállalnak azonosságot. Azok, akik a zászlót az Amerika-kultusz központi szimbólumának látják, a zászló-égetőket politikailag és kulturálisan megbízhatatlanokként azonosítják.

Korábban az antropológus Anthony Wallace a vallást úgy definiálta, mint „egyszerűen az emberi viselkedés egy fajtáját, a magatartásnak pontosan azt a részét, amelyet természetfeletti lényekkel, hatalmakkal és erőkkel foglalkozó hit és szertartásként lehet besorolni” (Wallace 1966. 5.). Az Egyesült Államok zászlaja és az isteni hatalmak közötti bensőséges kapcsolat az isteni Amerika-kultusz egyik legérdekesebb megjelenési formája.¹⁶ E kapcsolat szintén segít megértenünk, mit jelent a megszenteltséget kifejező. Valamint segít különbséget tennünk az amerikaiak lobogójukhoz való ragaszkodása és a zászló más kultúrában meglévő fontossága között. Irányadó eset, hogy habár a brit korona mottója, a Dieu et Droit (Isten és a jog), a brit politikai kultúra kevés kortárs megfigyelője állítaná, hogy a Union Jack (a brit lobogó) isteni ereklye a britek többségének. A Union Jacket a brit többség a monarchia ereklyéjeként tiszteli, és nem tölti be ugyanazt a szimbolikusan kiemelkedő helyet életükben, mint az Old Glory – azaz Régi Dicsőség, ami az amerikai zászló nevének szó szerinti fordítása – az amerikaiak többségénél. Az „Isten óvja a királynőt” című dalt egy olyan társadalomban éneklik ugyanis, ahol a vallásos hit és a vallásgyakorlás hanyatlik, és az „isten” és a kormány (világi) működésének azonosítása a lehető leggyengébb. A monarchia túlélése igen kérdéses, és a monarchiát megrendítő események, pl. Diana hercegnő halála, csak igen kevés hívet szereznek neki. Ha az isteni Britannia kultusza létezik is, az egy kisebbségi kultusz, és emiatt a legnehezebb vállalkozás lenne a törvényhozás számára a brit polgárság több mint kétharmadánál a támogatást elnyerni a Union Jack megégetésének betiltásához.

Az amerikai zászló jelképes helyének Nagy-Britanniában valószínűleg a királyi család felel meg inkább, és nem a Union Jack. Ahogyan Hanson és Wallace (1983) korábban megjegyezte: Habár a monarchikus jelkép jellege és tartalma finoman változik – politikai jelentősége a nemzeti egység külső és látható jeleként meghaladja a pártellentéteket – kétségkívül hanyatlik. Ahogyan a monarchia jelenlegi politikai hatalma majdnem teljesen lecsökkent, jelképszerű fontossága növekedett (Hanson–Wallace 1983. 3.).

Az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság zászlai tehát a két nemzet politikai kultúrájában betöltött szerepüket tekintve nagyban eltérnek egymástól. Az amerikai egy valódi állami zászló, az embereket egyesítő jelkép, amely megjeleníti szimbolikusan a polgári hitet, amely minden amerikaihoz szól; a brit Union Jack azonban a három nemzet zászlainak egymáson fekvő keveréke. Ahogyan Ivor Jennings határozottan rámutatott: Az Egyesült Királyság valóban figyelemre

16 A nemzeti mitológiákban a zászlók sokszor isteni ajándékként szerepelnek, vagy az istennel kapcsolatosak. A dán nemzeti lobogót, *Danebrog*, piros alapon fehér kereszttel, az isten ajándékként kapta Waldemár, amikor a livónokkal harcolt. A livónok feletti győzelmet isteni ajándékként értelmezte a nemzeti történetírás.

méltó, hiszen nincs nemzeti zászlója; mindazonáltal a brit lobogó Szent György (Anglia), Szent András (Skócia) és Szent Patrik (Írország) zászlait egymásra helyezve formálódott ki... Őfelsége hajóit kivéve, a hajók a kis felső árboc merevítő rúdja húzzák (angolul: Jack, amelyből a neve is származik); és az angol kereskedelmi és hadihajó tatján el is negyedelik.

Az állami jelképek politikai hatalma

Mint ezekből a példákból is kitűnik, a zászló jelentősége és fontossága az egész állam és az államforma feletti szimbolikus teret jelenítheti meg. A modern állam megjelenésével és a nemzetállam kiépülésével az állam szimbolikus erőszakhatalmát a korábbi uralmi jelképek önkényes használata is jelentette. Ebbe a körbe tartozott az állami jelvények és jelképek egységesítése, valamint a formális állami lobogó megalkotása.¹⁷ A modern nemzetállamban az alapvető politikai tudást meghatározza a primer és formális szocializáció, amelynek legfontosabb meghatározó intézménye a közoktatás (Galston 2001. 217–218.). Az amerikai állam elfogadott, hivatalos narratívái, versei, himnuszai és jelképei itt nyernek elsődleges megerősítést és tudatosítást és emelik az etnikai, nemzeti vagy regionális szimbólumok fölé. A közoktatás a zászlót a nemzetközösség eredettörténetének és egységének legszentebb tárgyaként fogja fel, sokszor titkolva, hogy ennek kényszerítő ereje lenne, és más (regionális, etnikai) jelképek hasonló hatalommal lennének felruházva (Boyer 1987; Moffat 1989).¹⁸ A bemagolt formulák, köszöntés és üdvözlések, a zászló tisztelgése és tisztelete, valamint a zászlóval elkövetett hatalmi, sőt erőszakos lépések a legitimáció hathatós közösségi formái. Marvin és Ingle Durkheim totem-tabu elméletét használva elemzi, hogy milyen kulcsfontosságú szerepet játszik az erőszak a nemzeti jelképek azonosításában, főleg a populáris tömegmédiá befolyásolásán keresztül (Graber 1984), és hogyan hiúsul meg gyakran a csoport egyesítésére tett olyan kísérlet, amelyet a nemzeti szimbólumokkal ruháznak fel. A zászló más politikai jelvényektől – címer, viselet, himnusz stb. – abban is különbözik, hogy, Gombár Csaba találó kifejezésével élve, inkább mozgósít, mint gondolkodtat (Gombár 1983. 219.), tehát az értékek és érzelmek telítődöttségétől kapja meg politikai jelentését, de nem feltétlenül a hatalmát. Hasonlóra figyelmeztet már Raymond Firth is a lobogóval kapcsolatban, amelyeket gyakran sztereotip formák alapján állítanak elő, és célja inkább „az, hogy megmutasson vagy kifejezzen valamit, semmint díszítsen” (Firth 1975. 328.).

Ennek függvényében az amerikai nemzeti lobogó értelmezése lehetetlen a túlfűtött amerikai patriotizmus – a polgári hitvallás – megértése nélkül. Számos

17 A hatalmi jelvények kérdésével itt nem foglalkozom, mivel ezek elemzése egy önálló tanulmányt igényelne. Érdemes megemlíteni azonban a történészek által már ismert királyi jelvények használatának fontosságát a magyar államalapításkor (Gerics–Ladányi 1991).

18 Az amerikai populáris kultúra és a politikai kultúra szerves kapcsolatát elemzi Scapp (1993).

kiváló tanulmány (köztük Bush 1998) vizsgálta ezt a meggyőződést, amely az önálló nemzetiséget szüntelenül megerősíti. Ez a fajta amerikanizmus több elemből épül fel, forrása elsősorban az, hogy az amerikai nemzetiség a különböző területek meghódításáért folytatott harcból, az erőszak kultúrából fejlődött ki. Az amerikanizmus kialakulásában a zászló mellett olyan különleges fontossággal bíró politikai szimbólumok is szerepet játszottak, mint például a nemzeti geográfia: a Niagara-vízesés (McGreevy 1994) és a vadnyugat, valamint az ehhez kapcsolódó western mítoszvilág (Aquila 1998).

A nemzeti ünnepekbe, a nemzeti kegyhelyekbe és a zászlóba vetett hit szerint a nemzet alakulásához hozzájárul az a meggyőződés, miszerint a területi hódítással – a történelmi szükségszerűség folytán – együtt jár a jellegzetes kulturális változatosság. Ez az amerikanizmus kulturális sokszínűség elmélete, amely szembehelyezkedik az olvasztótégely tanával, és a zászlón feltüntetett csillagok és sávok jelzik az amerikai kultúra színességét, a nemzettér hatalmas, de egységes voltát, az amerikai emberek szellemiségében gyökerező szabadságvágyat (Kedourie 1967. 132–133.). Az amerikai szellemiség szabadsága, vagy fordítva, az amerikai szellem – amely egyet jelent a szó szoros értelmében vett szabadsággal – azt jelenti, hogy létezik egy „csak azért is” szemléletmód, mely szerint bárki megtehet mindent, amit igazán akar. Az US hadseregének verbuváló jelszava sokáig a „legyél minden, ami lehetsz” kifejezés volt (be all that you can be). Végül, és ezzel a legtöbb amerikai állampolgár egyet is ért, létezik egy független média és nyilvánosság, mely megőrzi szerepét, mint az amerikai szellemiség egyik legfontosabb pulzusa és lelkiismerete (Silk 1998). A nagy többség számára ez jeleníti meg az amerikaiak patriotizmusában rejlő szabadságvágyat és individualizmust s egyben a nemzeti egységet egyszerre (Handler 1991. 65.).¹⁹

Bátran állíthatjuk tehát, hogy az amerikai zászló szimbólumrendszere sajátosan ötvözi az amerikanista individualizmust és a kollektívizmust. Baudrillard tűnődött el azon, hogy „annak ellenére, hogy az amerikaiak megőrizték egyéni érdekeikhez való kifinomult érzéküket, úgy tűnik, elhagyták a jellem iránti érzéküket, melynek jegyeit minden vállalkozásukkor kollektíven magukon viselénének” (Baudrillard 1990. 108.). Lipsett (1996) is hasonlóan hangsúlyozta ezt az individualizmust, amely közrejátszott abban, hogy Amerikában a szocializmus, jelentős munkásmozgalom és kiterjedt jóléti állam soha nem tudott erős, életképes és tartós, politikai célokká fejlődni. De ez az oka például annak is, hogy az USA kormányai olyan nagy összegeket költenek az oktatásra, mivel ezt tekintik az önállóság egyik legfontosabb forrásának: a kollektívizmusban rejlő individualizmus, amely szívós nemzettudatukat meghatározza. Nem véletlen tehát, hogy az amerikai iskolások egyik kötelezettsége a nemzettudat és hazafiság elsajátítása a politikai mítosz és szövegek által. Ennek első lépése a zászlóra való esküszövegének megtanulása. Ezért a közpolitika is folyton támogatja az egyéni eltö-

¹⁹ Artur Asa Berger például az amerikaiak legjellemzőbb értékeinek az individualizmust, az egalitarianizmust, a megvalósíthatás lehetőségét és a demokráciavágyat tartja (1997. 181.).

kélséget, a tettekkészséget, a voluntarizmust: az idősekről való gondoskodást, a mezőgazdaság szubvencióját, a sokszor karizmatikus faji-etnikai,²⁰ területi vagy nemi csoportok vezetőit. Tehát a zászlóban rejlő, és eredetileg a föderalizmushoz csatlakozó államokat jelképező csillagok értelmezésében a legtöbb amerikai ember az egyéniség, az egyéni kezdeményezés és a vállalkozás szellemiségét látja, és csak azután a kollektívizmust, a teljes amerikai népet.

Ez a beállítottság alakítja át a hatalomért való világi küzdelmet az élet és lét alapvető kérdéseit feszegető szellemi mérkőzéssé. Ez a szimbolikus alap átszövi az amerikai politikai kultúrát (McLeod 1990; Kluckhohn 1968), a világnézetet (Aronoff 1980; Kearny 1984), a politikai retorikát (McLeod 1990) és a politikai gazdaságtant is (Frederich 1989). Egyesek szerint a törvénykezés különböző állami és helyi szintjeibe is bekerülnek (Kiernan 1981). Eszerint az amerikai politikai kultúra nem egyházilag szentesített, és nem is teljesen világi kultúra, hanem sokkal inkább a misztikusságba hajló állampolgári tudat és hitvallás (Zelinszky 1988).

Amerikában a jelentősebb politikai megmértetések megelőző felmérés sem ritualizált vagy világiasított, hanem – mint azt Kissing (1987. 161–162.) megfigyelte – misztikus: még az osztály nélküli társadalmakban is rendezőelv a kulturális világnézet, mely egyeseket hatalommal ruház fel, míg másokat alárendel. Ellehetleníti néhányak munkáját azok javára, akik hajlandók az eszmerendszer szolgálatára és törvényessé tételére. A kultúra a misztifikáció és legitimáció kuszása is egyben. Szükséges tehát, hogy megtudjuk, ki alkotja és határozza meg a kultúrát.

Így érvelve jobban érthető, hogy az amerikai politikai kultúra miért olyan, amilyen, és miért nem világias az európai államokhoz mérten (Beer 1974; Foley 1989). Talán ezért is van az, hogy a nagyobb választási küzdelmek alatt elhangzó viták is inkább szimbolikusak és retorikusak, és kevésbé lényegre törőek. Ennek következtében a választások közben felvonultatott politikai jelképek és szimbólumok fontosabbaknak tűnnek maguknál a jelöltnél is. Az amerikai választási megmértetések és az adott politikai erő szintjein kölcsönösségi viszony áll fenn az eszme fontossága és a jelkép között: mindkét fél az eszme fontosságát hirdeti jelképekkel, hasonlóan a jelképek mindig az eszmét jelenítik meg.

Többen érvelnek úgy, hogy a modernizmusból kinövő államok politikai életében oly fontos világiasodás (Durkheim 1960; Geertz 1973; Southall 1965; Gluckman 1966; Walt 1999) nem hatotta át az amerikai politikát, és a sikeres politikai propaganda retorikáját sem hatja át mindig az ésszerűség (Duncan 1968; Ellul 1973). Itt világosan kitűnik a hatalom összefüggéseinek természete, pontosabban az, hogy a hatalom és a politika szimbolikus rendszere egymással kölcsönös kapcsolatban van.²¹ A ha-

²⁰ Ennek a felfokozott és túlzó változatát nevezi Marvin Harris etnomániának (1999. 111–112.).

²¹ A hatalomról Bendix (1962) így ír: „Weber úgy körvonalazza a hatalmat, mint annak lehetőségét, hogy valaki saját akaratát írja elő mások viselkedéseként” (Bendix 1962. 290.). Gerth és Mills (1970) idézi Weber, amint ő a következőképpen definiálja a hatalmat: „Általánosságban véve egy személy vagy emberek lehetőségét értjük »hatalom« alatt, hogy saját akaratukat vigyék keresztül a közösségi ügyeket érintően még a többiek szembehelyezkedése ellenében is, akik szintén közreműködnek az eljárásban” (Gerth–Mills 1970. 180.).

talom maga is produkálja a politikai kultúrát, az állami jelképrendszert, amely legitimálja a hatalmi rendszert. Aronoff (1980), s újabban Herzfeld (1993), Bailey (1989) és Wolf (1999) is feltárta ezt a kapcsolatrendszert a politikai kultúrában. Aronoff a politikai kultúra hatásköréről szóló elemzésében kijelenti: A kultúra egy olyan rendszer, mely célját az egész társadalom építi fel és tudja magáénak, a politikai kultúra pedig azokból a közös célokból alakul ki, amelyek a politikai folyamattal és a társadalom hatalmi viszonyaival is kapcsolatban állnak; a világnézet pedig a sokféle közös cél kifejeződésére összpontosít, mivelhogy ezek jellegzetes gazdasági-társadalmi és politikai érdekekhez kapcsolódnak (Aronoff 1980. 8–9.).

Az amerikai államigazgatás egy nagyobb területén érezhető ez a világnézet. Ebben az értelemben mind az Alkotmány, mind a Függetlenségi Nyilatkozat olyan elbeszélő jellegű, mitikus alapszabályként funkcionál (Malinowski 1956), mely hatást fejt ki a politikai és kormányzati rendszerek összességére, és behatárolja az amerikai állampolgárok magukról, a kormányzatról és az elnöki hivatal szentségéről alkotott képét. A kormány működése, a bürokrácia számtalan téren történő ténykedése, a hadikészültség és a választási procedúra mind felmagasztalódik e mitikusnak vélt dokumentumok tükrében.

Nyilvánvaló azonban, hogy ennek ellenére az amerikai politika nyíltan szekularizált, jelképrendszerében burkoltan szakrális és mitikus. Bár a szent források csakúgy, mint a Tóra vagy a Biblia, szintén osztják azt a misztikus vonzerőt, amely a kormányrendszer napi működését erősíti, a politikai kultúra terén az amerikai Alkotmány és a Függetlenségi Nyilatkozat elsőbbséget élvez. Ez megmagyarázza, hogyan létezhet egymás mellett a politika, illetve a politikusok szívből jövő őszinte hite a misztikus végzetben és Amerika kiemelkedő szerepében a nemzetek között. E szerepet az „Amerika az első” (Number one) felfogás fejezi ki a legtalálóbban. Az első és egységes Amerika-kép jelenik meg a zászlóeskü „egységes” vagy „oszthatatlan egy nemzet” (one nation, indivisible) kitételében is. Ebben az értelemben az amerikaiak jó érzékkel ismerik fel kormányuk tevékenységében az ismétlődő, unalmas, sőt még a törvényen kívüli jelleget (Watergate-ügy, Irán-ellenes akció, a Pentagon-építési botrány vagy a kuvaiti hadjárat). Ezzel szemben a nagy többség hisz az alapvető amerikai értékekben, és Amerika a világ nemzetei között betöltött elsőrendű, kiemelkedő, sőt demokráciateremtő szerepében. Ebben időről időre különleges, főleg nemzetközi vonzatú események – a hidegháború befejezése és a berlini fal lebontása, az afganisztáni háború, 2001. szeptember 11. – erősítik meg mind az amerikai vezetőket, mind az átlagembereket (Borer 2001; Westad 2000). Talán ezért jegyezte meg szarkasztikusan Baudrillard, hogy az amerikai zászló a legsikeresebb nemzetközi vállalkozás jelképe és címkéje (Baudrillard 1990. 86.).

A szent dokumentumoknak tartott narratívák meghatározzák a mindennapi politikai kultúrát, de a mindennapiság felett is vannak. Amint azt már korábban az antropológus Kluckhohn is megjegyezte, fontos kapcsolat van a mítosz és a szent könyvek között:

A Navaho indiánok számára a mítosz nem csak a szertartásos tettek indoklásaként vagy más szokásos cselekedetek morális megerősítésére szolgál. Magáénak tudja a fejlett kultúrákban az irodalom (elsősorban a szent könyvek) által betöltött szerepet is (Kluckhohn 1968. 153.).

Am azt már Anthony Cohen is vitatta (1975), hogy ilyen jellegű szent szöveg egyszerűen csak létrehozhatja azt a tényezőt, melyet politikai mítosznak nevezünk. A modern társadalmakban a politikai diskurzuson keresztül a politikai mítosz hidat ver szellemi és világi közé, melyhez vita vagy legitimációs probléma esetén fordulhatnak. Ebben az értelemben a politikai mítosz használata képessé teszi az elitet arra, hogy köteléket építsen ki önmaga és a közösség között (Doerner 1995; Edelman 1971; 1978, Kürti 1998). Az említett szimbolikus források és szertartások az azonosságtudatot erősítik a hagyományos társadalmakban megtalálható világeredetet kutató elbeszélésekkel szemben. A premodern közösségekben jól ismertek ezek a mítoszok, amelyekkel a gazdaságot és a törvényeket észszerűsítik (Frederich 1989). A mitikusnak tartott narrációk azonban határvonalat húznak, mellyel meghatározzák és rendszerbe foglalják a politikai konfliktusokat és legitimációt (Swartz 1966).

Az amerikai alapító atyák (founding fathers) törekvéseire való utalások, hasonlóan az amerikai háborúban elesettekéhez, vagy olyan ikonokéhoz, mint George Washington (Miller–Swarz 1985), egy egységesülő nemzeti mítosznak eredeti elemei. Ez a nemzeti mítosz nemcsak a hatalom megszerzését és a konfliktus kezelését segíti elő, hanem az átlagpolgár és a területileg, vallásilag és etnikailag elkülönült népcsoportok közötti megértést is. Ahogy azt Lévi-Strauss megjegyezte (1968. 205.): bizonyos motívumok időtleneknek tűnnek, és ez adja a mítosz hasznosítható mivoltát; ez magyarázza a jelent és múltat csakúgy, mint a jövőt. A múlt minél alaposabb, és egyszerűbb magyarázata és megértése útmutatóként szolgál a múlt és a jövőt illetően is. Ez a felfogás világosan kitűnik, ha megvizsgáljuk a mítoszt, és annak a modern társadalomban, főleg a politikában való megjelenési formáját.

Ebből a szempontból az amerikai zászló az amerikai államszervezet misztifikálására felépített metapolitikai rendszer része, melyhez a politika, közigazdaság, jog, a szekularizált, de államilag is támogatott vallás gyakorlása tartozik. Az államszervezet eredetének történetei – meséi, legendái – osztják azokat a misztikus vonásokat, melyekkel az alapvető fontosságú szimbolikus elbeszélések bírnak. Jelentőségük nem igaz vagy hamis mivoltukban áll, mint inkább abban, hogy jelen- és jövőbeli események visszatükrözésére és igazolására szolgálnak időtálló mintával. Felhasználhatóságuk a megértést szolgálja, amely a politika eseményeit keretbe foglalja a rendszer és rendszertelenség, igazság és hamisság, múlt és jelen kozmikuságában. A mitikus beszéd cselekvésekkel egyesítve szertartásokká áll egybe, ahogyan azt Bloch már megjegyezte (1989. 21.). A nemzeti történelembe beillesztett amerikai zászló nemcsak a múltat eleveníti fel, hanem a jelent is visszavetíti a sokszor kérdéses és nem teljesen tisztázott korábbi évszázadokra (az amerikai indián csoportok kiirtása, a rabszolgaság kérdése, az antiszemiz-

mus stb.). Természetesen fontos hangsúlyozni, hogy az egyes államoknak saját zászlajuk van, amelyek szintén a visszavetített múlt ideológiája.²² A déli – valamikori rabszolgatartó – államok zászlai szintén olyan lobogók, amelyek sokszor az állami-nemzeti lobogóval való szembenállást is kifejezhetik.²³

Az államszervezet jelképeiként kezelt mitikus szertartások vallásosnak tűnő rendszert alkotnak, melyen keresztül a közösség formális ünnepélyek összetett sorozatában vesz részt. Ezek a nemzeti ünnepek és rítusok mindig a közösség számára könnyen értelmezhető és elfogadható koreográfia és kronológia szerint emlékműveknél és „szentelt” helyeken játszódnak le. Ilyenek az állam alakulásának ünnepe (Alkotmány-ünnep), államférfiakra való emlékezés, a szabadság vagy függetlenség kivívásának ünnepe, és – talán a legkülönösebbek egyike – az állami temetkezések.²⁴ A részvétel egy kollektív reprezentációban való játék, amely fontosságát már Durkheim is hangsúlyozta. Nem kétséges azonban, hogy minden ilyen állami rítus az állam létét erősíti meg, illetve a legitimitását hirdeti és emeli a politikai közeg közösségi-publikus szintjére. A modern politikai államban ezt Bellah (1974, 1980) és Adams (1987) amerikai polgári hitvallásnak nevezték el. Bellah (1974. 40.) szerint ez „az amerikai tapasztalaton nyugvó megértés, végső és polgári hitvallás”. Ez a hit az eddigiekben vázoltak szerint maga is a politikai rendszer részeként funkcionál. Míg a politikai rendszer nagy tekintélyt nyer az egyetemes transzcendentalizmus elméleteiből (Bellah 1974), a misztikus rendszer egyedülálló politikát támogató vonása egybeolvad Istennel, és azzal a szent könyvekben létező eszmével, mely a köztársaság megteremtését fogalmazza meg. Ennek értelmében az amerikai nép nem lehet más, mint „egy Isten által alárendelt nemzet”, de csak akkor, ha a szent könyvekben előírt politikai rendszer fennmarad. Ehhez a fennmaradáshoz sokkal inkább hozzájárul Amerika isteni eredetének eszméje, mint bármely egyetemes vallási tan. A politikai rendszer egészséges működésétől függ Isten továbbélése a Földön, hiszen – és ezt mutatja az amerikai nacionalizmus egysége – e rendszert az Alapító Atyák személyén keresztül közvetett módon Isten alkotta. A polgári hitvallás így formálódik szekuláris és szakrális egységgé.

Az Alapító Atyák, az Úr által inspirált férfiak, a polgári hitvallás forrásai. A polgári hitvallás túllépi a köznapi politikai cselekvés határait, és választások alkalmával több utalás is történik rá. Ahogy Adams (1987. 18.) rámutat: „Az elnöki beiktatások olyan események, melyek megkövetelik az amerikai polgári hitvallás

22 Texas állam zászlajának színei az állami zászló színei is egyben: hosszában felezett fehér és piros sávval, balról egy kék széllel, amely közepében egy fehér csillag van elhelyezve. A hivatalos épületekben az államok zászlai legtöbbször az Amerikai Egyesült Államok állami-nemzeti zászlajával együtt szerepel.

23 Itt egy fogalmi tisztázásra is szükség van. Az állami zászló az államok zászlaira is vonatkoztatható, de a nemzeti vagy az államnemzeti lobogó az a szövetségi állami zászló, amelyről itt szó van. Tehát ebben a tanulmányban az állami zászló vagy lobogó kifejezés mindig ebben az utolsó értelemben használatos.

24 A temetkezésekről és egyben az állami-nemzeti újratemetésekről lásd Kürti (1990, 2001b).

alapvető tételeinek említését” (Bellah 1974). Adams művéből Reagan 1981-es beiktatási beszédét idézve: „Azt mondják nekem, hogy ma tízezrek tartanak közös ájtatosságot, amiért őszinte hálámat szeretném kifejezni. Isten gondviselése alá tartozó nép vagyunk, és hiszem, hogy Isten szabadnak szánt bennünket.” (Adams 1987. 18.)

Adams ezután egy 1982-es beszéd idézésével folytatja, amelyet Reagan amerikai elnök a Vallási Műsorok Készítőinek Országos Testülete (NARB) előtt mondott el:

„Mindig úgy gondoltam, hogy Amerika különleges tere két óceán között fekszik, várva, hogy egy bizonyos embertípus bukkanjon rá: olyanok, akik a világ különböző pontjairól jöttek ide. Olyan ország ez, ahová férfiak és nők nem az arany reményében, hanem főleg Istent keresve jutottak el. Szabadok lehettek, a Teremtőjükbe és jövőjükbe vetett hittel élhettek a jog védelme alatt. Már írásba fektették, hogy az amerikai történelem legfennköltebb alkotója George Washington volt, amint a Forge völgy havában térdepelt: Azt az embert testesítette meg ő, aki tudatában volt annak, hogy nem elég saját bátorságunktól és jóságunktól függeni, hanem kötelességünk segítséget kérni Istentől, aki a mi Atyánk és Oltalmazónk.” (Adams 1987. 25.)²⁵

Ez éppen azt az amerikai polgári hitvallást jelenti az Egyesült Államok végzetében, mint egy miszticizmussal felruházott rendszerben, azoknak a titokzatos erejében, akik jelen voltak a kultúra megalapításánál. A kultúra hősei, nagyszabású közösségi megmozdulások, a rítusok, a szent írások, könyvek, speciális helyszínek, elbeszélések és a szertartásos ünnepélyek mind egy misztikus kapcsolatban sűrítettek, melynek lényege a politikai hatalom fenntartása és az amerikai polgári hitvallás – lényegében az amerikanizmus – működésének bizonyítása.

A politikai nyelvezet, főleg a szónoki, a választási kampányok ideje alatt – gondoljunk a végtelen televíziós vitákra és szónoklatokra – a politikai kommunikáció versengéses színvonalát az ünnepélyesség határára emeli (Herzog 1987). Ekkor természetesen a Bloch által „formalizált nyelvnek” nevezett beszédben (1989) a felgyülemlett metaforikus jelképrendszer az érzelmi töltettel bíró hit határán kristályosodik ki. A tárgyalt politikai kultúra világszemléletébe ágyazott titokzatos tekintély átfogó metapolitikai rendszert kovácsol, amely „a politikai rendszert olyan misztikus értékekkel ruházza fel, melyek a társadalmi rend elismerését váltják ki. Ez messze túlmutat a hatalom világi megerősítése miatt megkövetelt engedelmisségen” (Fortes–Evans–Pritchard 1970. 17.). Az amerikai politikai kultúrában jelen lévő polgári hitvallás, a politikai tekintély és az Amerikának nyújtott isteni sugallatba vetett hit a misztikus hit egy tökéletesen megszerkesztett hálózatában kötődik össze. Ez általános jelenség a premodern társadalmakban is: „A társadalom szerkezete misztikus síkra tolódik, ahol kritika vagy vizsgálódás tárgyán felül álló szent értékek formájában szerepel” (Fortes–

25 Augé hasonlóan elemzi De Gaulle tábornok beszédének hatását (1997. 69–70.).

Evans-Pritchard 1970. 18.). Ebben az értelemben az amerikai kormánnyal és politikai rendszerrel összekapcsolódó politikai értékek a vallás ismérveit közelítik meg, ahogyan ezt Clifford Geertz is kifejtette klasszikus vallásdefiníciójában:

A vallás (1) egy szimbólumrendszer, amely annak érdekében munkálkodik, hogy (2) az emberek számára felépítsen egy erős, mindent átható és hosszantartó létformát és mozgatóerőt, (3) megalkotva a létezés általános ismérveinek fogalmait, (4) körbevéve e fogalmakat a valóságosság olyan légkörével (5), hogy a létforma és a mozgatóerő egyedülállóan valóságúnak tűnjék (Geertz 1965. 206.).

Habár e vallási rendszer nem önmagától válik polgári hitvallássá, hanem inkább az amerikai politikai szocializáció vallásos beállítottságú kultusza által, amelyben Amerikát nemcsak Isten által alkotottnak és felszenteltnek, hanem az ember és Isten közti kapcsolat tetőpontjának és beteljesülésének is tekintik. Ebből a nézőpontból az Alapító Atyák kevésbé halandó lények, mint inkább az isteni terv földi résztvevői. E gesztussal az amerikaiakat mint Isten újonnan választott népét képviselik. Ez a valós alapja annak az általánosnak tartott véleménynek, miszerint az amerikai állampolgárok nagy többsége elsőnek tekinti Amerikát más államokkal szemben, és a nemzetet kiválasztottnak hiszi.

A nemzeti lét misztikus kultusza pontosan behatárolja, hogy a kortárs amerikaiak az örökösei annak a hagyatéknek, amely még a nyugati civilizáció gyökereinél is mélyebbre nyúlik vissza. A nemzeti lét misztikus kultusza szétválaszthatatlanul összefonódik a fejlődés mítoszával (Ellul 1967. 47.), és mindkettő a modern amerikai nemzet formálódásában, demokrácia teremtésében, és annak újra- és újraértelmezésében tetőződik be.²⁶

Az amerikai nemzeti lét mitikus kultusza legfrappánsabban a kormánydokumentumokban és a nemzeti ünnepek sorozatos szimbólumteremtéseiben fejeződik ki, amelyet a politikai rendszer maga bocsát ki, saját maga legitimálására. A 394-es számú Hivatalos Képviselőházi Dokumentum „A Kapitólium mint szimbólum” címet kapta. „Az Amerikai Egyesült Államok Kapitóliuma. A Nép Erényének Szimbóluma” című rész a kultusz alapjait körvonalazza tömören:

„Az Egyesült Államok Kapitóliuma a nomád ember polgárrá fejlődésének legmagasabb rangú emlékműve. Az amerikaiak számára a Kapitólium önmaguk része. Ez a szabadság élő jelképe, a politikai önbecsülés alapja, a legnagyobb történelmi esemény örök bizonyítéka. Az épület és az általa képviselt alapelvek képviselik a korok és emberi fajok ötvözetét. Ez azonban vele együtt éppoly amerikai, mint Abraham Lincoln, aki nem mást, mint az amerikai embert testesíti meg. Még az a határozott kép is, ami ezen az oldalon látható, magában hordozza ezt az építészeti irányvonalat és George Washington és Thomas Jefferson gondolkodásmódját. Az ő generációjuk politikai megfontoltsága és máig érvényes hagyatéka is jelen van ennek az épületnek megannyi erős oszlopában. Sokak arcké-

²⁶ A demokrácia természetesen más államok megteremtésében is komoly szerepet játszott. A Franco utáni spanyol állam megszületésének egyik fontos eszmeisége volt ez, lásd Edles (1998. 51–53.), mint ahogyan az 1989 után megszületett Kelet-Közép-Európa államai számára is.

pén látszik a nagyság. Most még ez a Kapitólium a hagyomány, valódi stílusa által szól hozzánk a szabadság, melyet ebben az impozáns építészeti kiválóságban élvezünk, régi korok homályában keletkezett. A szabadság hite, mely oly ékesen szól a téglá, márvány és bronz nemes sokaságában, a Bibliából nyert életet. A régiektől kapta, kiknek mellszobrai itt a falak mentén láthatók. A zsidóktól, görögöktől, rómaiaktól és európaiaktól. Krisztustól Mózesig, Szolón, Arisztotelész, Montesquieu és John Locke. Különösen nagymértékben segítette ezt elő a brit nép kormánya, amely először megtagadott bennünket. Hozzánk hasonlóan ők is az emberi múlt legnemesebb korszakától kapták, hozzáadva sajátjukat csakúgy, ahogyan azt mi tettük. A Szabadság-szobor, mely e címlapon feltűnik, művészileg talán nem a legnagyobb méretű megmintázott szobor, ami valaha készült, de mindenki tudja, hogy a legmagasabb helyet tölti be a szerkezetben. Ez szent jelentősége miatt van így.”

Az amerikai politikai kultúrában a Kapitólium mellett még egy sor más „szentnek” kinevezett emlékmű és hely is megjelenik. Ezek a következők: kongresszusi épületek, Arizona és az Alkotmány hadihajók, a három kiemelt szobor (Szabadság-, Jefferson- és Lincoln-szobor), a Plymouth Rock (az első telepések massachussettsi partraszállásának helye), Washington-emlékmű, az arlingtoni nemzeti temető, az Ismeretlen Katona sírja, Kennedy-láng, Mount Rushmore, az elnöki rezidenciák (Mt. Verron, Monticello stb.), Vietnam és Iwo Jima emlékművek. A Plymouth Rock lényegében csak egy sziklás tengerpart rész, és semmi sem indokolná a nagyszámú amerikai zászló jelenlétét, csak az a tény, hogy az öböl kiváltságos helyet kapott a nemzeti szakrális földrajzban és a történelmi-nemzeti hitvallásban. A polgári hitvallás által szentesített földrajz és rituális ünnepi nap-tár azáltal lesz egyre fontosabb és populárisabb, hogy transzcendenssé képes tenni más osztály, etnikai, regionális, nyelvi és nemi kategóriákat (Augé 1999. 61.).²⁷

Ezen szakrális földrajzi pontok jelentőségét nem csupán az a tény magyarázza, hogy e helyek tisztelete a polgári hitvallást erősíti. Inkább ennek az ellenkezője igaz: a polgári hitvallás azért képes fennmaradni, mert létezik egy megmegújuló, az Alapító Atyák által felállított és az azóta egyre jobban megerősödő politikai kultúra által szankcionált szimbolikus rendszer. E rendszer egy rituális térben és időben formálódik és hagyományozódik. A Kapitólium és más kiemelt szent helyek, mint például Mount Rushmore, erősítik ezt a politikai rendszert, amely lehetővé teszi az amerikaiak számára a polgári hitvallás helyhez és időhöz kötött gyakorlását. Fontos vonása ennek, hogy a szabadság és függetlenség kerete-

²⁷ A francia politikai rituális kalendáriumban is vannak hasonlóan látogatott és elfogadott „szent” helyek: ilyen a nemzeti temető, a Panthéon és a neolitikus barlangrendszerek. Francois Mitterand választási győzelme után a Panthéont és a Solutré őskori lelőhelyt látogatta meg 1981 májusában. A Panthéonban természetesen a francia nemzet nagyjai vannak elhelyezve. A francia nagy többség számára a szarvasgomba lelőhelyei, *truffières*, szintén a nemzeti földrajz legszentebb vidéke közé tartozik. Az állam fővárosait is általában a politikai küzdelmek szent helyeiként kell felfognunk, ahol az állam szempontjából legfontosabb intézmények és hatalmi-bürokratikus szervezetek vannak (lásd Kürti 2002).

inek ismerik el az Egyesült Államok kormányát, a szövetségi rendszert és a helyi önkormányzatok napi működését. Ez magyarázza azt, hogy egyes politikusok és katonák, mint G. Gordon Liddy vagy Oliver North ezredes, kulturális hőökké tudnak válni a konzervatív tömegek szemében. Ugyanakkor Martin Luther King és J. F. Kennedy is a szabadság és az emberi jogok harcosai, az amerikai eszmék patrónusai, akik ki magukat. Az elnöki kampányokban szintén ezek a rituális terek, kultúrális és szimbólumok szolgálnak magyarázatul a szónoklattan erőfőlényére, sokszor az ésszerű megbeszélés eszközei fölött.²⁸

A politikusok természetesen tudatosan használják ezeket a sztereotip történeteket és jelképeket annak érdekében, hogy pozíciókat és tömegszimpátiát nyerjenek, s ezért folyamatosan élnek velük hivatali idejük alatt az erőforrások szétosztásakor. Az ünnepek megtartása, a lobogó körüli rítusok (felhúzása, leeresztése, összehajtogatása stb.) a nemzeti-állami integritás és működés – lényegében a modern bürokratikus államforma megszilárdulása előtti tisztelgés – elemei, amelyek Marc Augé szavaival élve, a szupermodernitás jellemzői (Augé 1999. 59.).²⁹ Ez a rítus, mint minden hasonló állami ünneplés is, kiváló alkalom arra, hogy a politikusok a jelképeken keresztül kifejezzék pozíciójuk fontosságát és működésük helyességét, illetve hogy formális csatornákon keresztül integrálják az állampolgárt, mint a rendszer egy elfogadott és beavatott tagját. Az Alkotmány, a Zászló, a Kapitólium és a többi emlékmű szimbólumainak fontossága együttesen alakítja ki az amerikai politikai kultúra képközpontú szemléletmódját. Bár a Zászló Ünnepe (Flag Day) fontossága egyre jobban elhalványul a többi, például július 4-e, a szeptember első hétfőjén megtartott Munkások Napja (Labor Day), vagy a november hónapban tartott Hálaadás Napja (Thanksgiving Day) mellett, minden iskolában még mindig megemlékeznek a csillagsávos lobogó történetéről, annak fontosságáról. A hivatásuk teljesítése közben elhunyt katonák, rendőrök és tűzoltók hozzátartozói a rituálisan összehajtogatott amerikai zászlót kapják meg, mintegy jelezve, hogy az elhunyt nem másért, mint az egész nemzetért halt meg. Az amerikaiak nagy többsége szemében a politikai folyamat e szimbolikus elemei éppoly jelentősek a populáris kultúra által táplált állampolgári tudat megteremtésében, mint azok a lépések, melyeket a lobbizás, a PR irányvonal megtervezése, a bírói testület működése, vagy az a mód jelent, mellyel a törvényjavaslat törvénnyé válik a kongresszusban.

28 Az ésszerűsége hoz példát Fortes és Evans-Pritchard, amikor rámutatott az afrikai politikai rendszerekben tapasztalható gondolkodásra: „Az afrikaiak, amint arra rámutattunk, nem elemzik az őket körülvevő társadalmi rendszert. Olyan értékek szintjén érzékelik azt és gondolkodnak róla, melyek tantételek és jelképek formájában tükröződnek, de nem magyarázzák meg azokat az erőket, amelyek valójában irányítják társadalmi viselkedéseiket” (1970. 211.).

29 Augé szupermodernitás alatt a modernitás gátlástalan és túlfűtött individualizmusát, képi és szokásformáit érti (1997. 59.).

A zászló és Amerika kiválasztott mivoltának kultusza

Az amerikai politikai kultúra történetében kevés jelkép kavart fel olyan sok vitát, vagy követel meg olyan nagy tiszteletet, mint az amerikai nemzeti lobogó, mely minden etnikus és regionális színesség ellenére az amerikaiság első számú szimbóluma.³⁰ A közismert nevén „Old Glory” – régi dicsőség – egy alapmetafora (Turner 1972), egy sűrített jelentéstartalmú kultikus jelkép (Herzog 1987; Marvin-Inge 1998) az amerikaiak döntő többségének számára.

Amíg amerikai értelmiségi körökben divatos a zászló mint szent jelkép jelentőségének leértékelése, az amerikai közembereknek egyáltalán nem esik nehezükre a zászlót mint Amerika szent jelképét azonosítani. Ennek oka, hogy a zászló elnyerte a kulturális emlékmű státuszát az Amerika isteni jelleg kultuszában. Továbbá, hogy az amerikaiak többsége e kultuszt központi, könnyen használható és hozzáférhető szent ereklyéjének tekinti. Ezt bizonyítja, hogy a Legfelsőbb Bíróság döntése értelmében a zászlóégetést az Első Alkotmánymódosítás a szólásszabadság részeként védi. A Newsweek (1990. június 25.) által megkérdezett amerikaiak több mint kétharmada igenlő választ adott a kérdésre: Végre kellene-e hajtánunk egy alkotmánymódosítást, mellyel a zászlóégetést illegálisnak nevezzük? Míg sok értelmiségi a zászló ügyét a naivitás kérdésének, a politikai hangsúly rossz helyre tételének vagy megalkuvásnak tekinti, e kultusz jóval több annál, mert a legtöbb amerikai állampolgár szenvedélyesen hisz a zászló szent jelentőségében, amit a Newsweek – egy konzervatív szenátor szavait összefoglalva – kénytelen volt úgy összegezni:

Az egyik ok, amiért a politikusok oly eredményesen fel tudják használni az értékek ügyeit, nyilvánvalóan az, hogy olyan sok embert foglalkoztatnak. A Newsweek múlt heti közvélemény-kutatásában a válaszadók 68%-a támogatta a zászló megszenteltetésének alkotmányos betiltását. A társadalmi értékeket érintő vita pártvonalakat vág át, gyakran mély osztálykülönbségeket felfedve.

Pat Buchanan, a konzervatív erők egyik szószólója, fagyosan utalt arra, hogy egy ún. Kulturkampf, azaz kulturális küzdelem megy végbe a diplomás liberálisok, akik elfelejtettek olyan elvont fogalmakat, mint az Első Alkotmánymódosítási Jog, és „olyan emberek között, akik nem értik, miért ne lehetne a zászlót megvédeni”.³¹

Az amerikaiak több mint kétharmada kétségtelenül abba a táborba tartozik, amely „nem érti, miért ne lehetne a zászlót megvédeni”. Számukra a zászló a mitikus Amerikának állított emlékmű, az amerikai büszkeség, becsület és alapvető értékek megtestesülése. Ahogy arra Kertzer (1987. 7.) rámutat: a zászló nem csupán egy feldíszített anyagdarab, hanem a nemzet megtestesítője; valóban: a zászló éppoly meghatározza a nemzetet, mint ahogyan a nemzet a zászlót. Igazán csak evvel a gondolattal tudjuk megérteni azt, hogy miért akarja sok amerikai

30 Megjegyzendő azonban, hogy a dél zászlajaként ismert zászló a regionalitás és a déli államok elkülönültségét hivatott a nemzeti lobogóval szemben képviselni.

31 Newsweek, 1990. június 25., 16–17.

biztonságban tudni a zászlót a fizikai megszenteltség ellen, ha azt úgy tekintjük, mint az amerikai isteni természet kultuszának állított emlékmű.

Ha amerikai polgárokat kérdeznénk meg arról, hogy az Első Alkotmánymódosítás védjen-e olyan tetteket, mint darabok letördelése a Washington-emlékműből, a Lincoln-szobor orrának letörése, a Fehér Ház falából való szuvenir gyűjtése, vagy a Mount Rushmore leöntése festékekkel egy repülőgépről, akkor nagyon kevés volna az igen szavazat. Az amerikaiak nagy többsége számára a zászló külön szertartással bíró kegytárgy, valójában az isteni jellegű kultusznak központi szimbóluma. Könnyű megfigyelni, hogy a fontosabb ünnepeken (a munka ünnepe, Amerika felfedezésének emlékünnepe, július 4-e) több zászló fogy a boltokban, és ez pláne igaz akkor, ha az emberek fenyegetve érzik magukat, és/vagy közös fájdalom vagy szerencsétlenség éri őket. Nagy katasztrófáknál, mint például az Oklahoma City-beli bombázás, vagy a Világkereskedelmi Központ ellen végrehajtott 2001. szeptember 11-i terrortámadás, több zászlót adtak el, mint az év bármely más szakában.³² Ebből a szempontból a zászlófelvonást autókra, házakra vagy a boltok elé hazafias kötelességnek tekintik, a zászlóégetést pedig az előző ellentétéként megszenteltségnek. Érdekes, ahogyan Durkheim fogalmazott korábban: az isteni szimbólum világi anyagdarabbá való átalakítása a szenteltből a profánná való átlényegülés együttjárója (Durkheim 1965).

A szent jelkép biztosításának és bizonyításának, az Amerika-kultusznak további, narratív elemei is vannak. Ezek közül kiemelkedik a megszentelt dal, az Egyesült Államok nemzeti himnusza, amely az előbbi szimbolikus fontosságát támogatja. A „Csillagfényes zászló” című dal Francis Scott Key írta 1814 szeptemberében, és az Egyesült Államok kongresszusa 1931-ben iktatta be hivatalosan mint nemzeti himnuszt. Ez előtt az „America” nevezetű dal volt a nem hivatalos, de patrióta dal, amely a Pilgrim alapító atyáknak, a nemzeti tájegységeknek (hegyek, sziklák) és Istennek állított emlék volt.³³ A himnuszt egyike azoknak a megszentelt daloknak, melyek az amerikai zászló isteni mivoltát hangoztatják, valamint az amerikai polgári hitvallást és a zászlókultuszt összekötik.

Ismert, hogy az Egyesült Államok kormányával és intézkedéseivel való szembeszégülés gyakorta eredményezett zászlóégetést és megszenteltségellenítést. Már a lobogó fejjel lefelé fordítása a nem tetszés kinyilvánítása, az ellenvélemény jele. Az Amerikai Indián Mozgalom (AIM) rendszeresen elégette az Egyesült Államok zászlóját Kolumbusz ünnepnapján (Amerika felfedezésének emlékünnepe), mintegy nyilvánvaló utalásként arra, hogy az indián föld meghódítása nem ünnep sok őslakos számára. A zászlót más ismert események alkalmával is elégették, így a polgárjogi aktivisták tüntetéseikor és főleg a háborúellenes demonstrációkon.

Az utóbbi évek kiemelkedő és sokak által szentségtörő eseménye volt 1990. július 25-én Roseanne Barr Himnusz-éneklése. Az Egyesült Államok nemzeti

himnuszát egy több mint 30 000 fős hallgatóság előtt a kaliforniai San Diegóban, a San Diego Padres és a Cineinnati Reds között tartott mérkőzésen énekelte el felkérésre. Annak az 53 másodpercnek a súlya, melyben Roseanne Barr előadta a dalt, minden jelenlévő számára világos volt. Előadása a zászlóhoz szóló nemzeti himnusz humoros fordításának kísérlete volt, de általános gúny és megvetés tárgyává vált mindenütt, hisz a komikus a himnuszt falsul énekelte el.³⁴ A dal végén a profi játékosokat utánozva megdörzsölte ágyékát, és a földre köpött, ami szintén az egyesült államokbeli hivatásos baseballjátékosok dohányrágó szokásának utánzása lett volna. A legtöbb amerikai számára ezt a tette kirívó esetté, hogy Roseanne Barr azelőtt egy helyzetkomikumra építő kitűnő szappanoperában vállalt főszerepet, amely az 1989–1990-es szezonban tulajdonképp a legsikeresebb tévéműsorok egyike volt. Roseanne című sikerműsorát első számúnak értékelték az év legnagyobb részében, átvéve a megverhetetlennek hitt Crosby show helyét is abban az időszakban. Barrt az amerikai közművelődésben mindenhol úgy ismerték el, mint a legnépszerűbb női komikát Lucille Ball óta, és félórányi esti műsora kitartó folytatást követelt kedd esténként az Amerika Műsorszóró Vállalat több mint kétszáz állomásán országszerte. Barr alakítása egy túlsúlyos, többgyerekes munkásosztálybeli asszony szerepében, aki hozzá hasonlóan túlsúlyos munkásosztálybeli férjjel, fontos akkordokat ütött meg az amerikai televízió néző nagy hányadánál, és a komikus népszerűségét hetek alatt sikersztorivá emelte.³⁵

A himnusz előadása, illetve megcsúfolása július 25-ének éjszakáján teljesen más visszhangra talált. Robert Merrill, a New York-i Metropolitan Opera egykori sztárja és a Baseball Játékok kilencedik országos mérkőzéssorozatban a nemzeti himnusz énekesé tömören adott hangot a nemzeti gyalázatnak következő nyilatkozatában: „Majdnem félrenyeltem a vacsorát, ez számomra olyan, mint a zászlóégetés”.³⁶ Tom Werner, a San Diego Padres résztulajdonosa és a Roseanne show társszerzője, akinek meghívására énekelte a himnuszt a meccsen, nem merte kommentálni az eseményt. Azonban a San Diego Padres egy hivatalos boicsánatkérést tett közzé azután, hogy a csapat székházát több mint 1200 haragos baseball és himnuszrajongó árasztotta el telefonhívásával. A Padres hivatalos

34 Szinte kívánczik a párhuzam: 2002. december 29-én, a budapesti Körcsarnokban megrendezett Kelet-Nyugat Kosárlabdagálán, Király Linda, aki 2000-ben költözött családjával az USA-ból Magyarországra, elvállalta a felkérést a Himnusz eléneklésére, de az éneklésbe belesült. Ez egy tömeges füttykoncertet eredményezett, és az eset igen nagy port vert fel. A témáról több vitaműsor is készült, valamint újságcikkek tucatjai születtek 2002 végén és 2003 elején. A korridor.hu honlapon is felvetődött az esemény, és az esetről író újságírónak az állásába került a cikk. A nevezett portál törölte is a kérdéses cikket oldaláról. Meg kell azért jegyezni, hogy a két eset között alapvető különbség volt, hogy Barr tudatosan „gyalázta” a nemzeti himnuszt, míg Király Linda esetében nem ez történt.

35 Azóta is csak egyetlen televíziósorozat nyerte el a Barr által felállított nézettségi szintet: a „Maffiózók” címmel játszott, Soprano-család története (Yacowar 2002). A sorozat olasz származású családja azonban nem szimbolizál mást, mint a túlfűtött amerikai patriotizmus megjelenítését azon túl, hogy az olasz amerikaiakra használt sztereotíp képet is erősíti.

36 *USA Today*, címloldal cikk, 1990. július 27.

32 Az öbölháború szintén jelentősen megnövelte az eladott zászlók példányszámát, a megfelelő patrióta médiaprogramok tucatjairól nem is beszélve (Virilo 2002).

33 Az amerikai politika történeti-természet kultuszát Albanese (1976, 1990) elemzi alaposan.

bocsánatkérésében kijelentette, hogy a San Diego Padres köteles „elismerni azon kötelezettségét, hogy biztosítsa a nemzeti himnusz tiszteletteljes és méltósággal teli eléneklését”.³⁷ Roseanne Barr és férje, Tom Arnold, visszautasították, hogy bocsánatot kérjenek a himnusz énekléséért.³⁸ A közfelháborodást kiváltó nap után Roseanne Barr a következőt mondta: „Adjatok már nekem is egy sanszot, és felejtsetek el az egészet. Csak egy dalt próbáltam elénekelni”.³⁹ Férje, Tom Arnold pedig ugyanakkor így nyilatkozott: „Ez a mi nemzeti himnuszunk; de csak olyan emberek énekelhetik el, mint Robert Merrill és Beverly Hills”. Eric Show, a Padres első számú játékos dobója érzelmekkel teli módon adott hangot az esemény feletti nemzeti megbotránkozásnak, mikor azt mondta: „Ez sértés. Vannak emberek, akik meghaltak ezért a dalért”.⁴⁰ Peter Jennings, az ABC News neves hírbemondója, ugyanezeket az érzéseket juttatta kifejezésre nemzeti híradójában. A „Rosanne-ügyet” legjobban a több újságban rovatvezető William Raspberry foglalta össze. Az esethez fűződő kommentárját „Roseanne Barr bocsánatkéréssel tartozik az amerikai embereknek” címen a *Washington Post* csoport több újságban egyszerre közölte. Mr. Raspberry ezt írta egy szakaszban:

Roseanne Barrnak meg kell követnie a szurkolókat: abba kell hagynia annak tettetését, hogy nem tudja, miért dúlta fel annyira az embereket a nemzeti himnusz múlt heti San Diego parkbeli megszenteltetésére. Engedjék meg neki, hogy beismerje: elrontotta, s azt is, hogy bocsánatot kérjen az amerikaiaktól, és visszatérve újra humoros legyen. Amit akkor este tett, az egyenlő az énekhangra írt zászlóégetéssel – nem volt vicces, habár nem is feltétlenül megbocsáthatatlan. Roseanne Barr kétségkívül humoros akart lenni, mikor múlt héten a maga módján kornyikálta el a nemzeti himnuszt. Ahelyett azonban, hogy elismerné a tréfa tárgyának borzasztóan helytelen megválasztását, kitart a mellett a gondolat mellett, hogy csekély szintű énektudása okozta a sértést. Amikor Bush elnök az előadást dicstelennek jellemezte, ragaszkodott félreértelmezéséhez. „Nos, sajnálom. Nem énekeltem túl jól. Szeretném hallani, hogy ő hogyan énekel”. A befejezést követő nyers gesztus (megragadta ágyékát, és a baseballjátékosokat utánozva köpött egyet) nem hagyta kétséget humoros szándékáról. De még mindig nem látszik, hogy megértette volna: bizonyos témákhoz nem áll jól a humor, és a faj, a vallás és az amerikai demokrácia jelvényei ezek közé tartoznak.⁴¹

37 *Mansfield News Journal*, Associated Press, címlaptörténet, 1990. július 27.

38 A zászló átvitt értelmű, szóban történt megégetését követő héten Barr showmúsora, a Roseanne nézettsége tizenegy százalékot esett, több mint 1,5 milliónyi tévénezőt veszítve ezzel mindössze hét nap alatt. A szórakoztató tévékomédiák történetében ez az esés csaknem példa nélküli.

39 *USA Today*, 1990. július 27.

40 *Mansfield News*, Associated Press, címlap, 1990. július 27.

41 *Mansfield News Journal*, 1990. augusztus 4.

A zászló kultusza

Az amerikai zászló szimbolikus szerepéhez az is hozzátartozik, hogy az amerikaiak többsége azt is megkívánja, hogy tudatosuljon: a zászló nem csupán az államot jelképezi, hanem annak isteni áldását is. E sokjelentésű szimbólumban az isteni áldás mindazokat megilleti, akik osztják az amerikai állampolgárságot. Szinte lehetetlen megérteni annak az érzésnek a mélységét, amelyet az amerikaiak táplálnak nemzeti jelképük iránt anélkül, hogy világossá válna előttük: az isteni áldást ez a piros, fehér, kék anyagdarab testesíti meg.

Az amerikai kultúra szertartásossá tétele egyben világiasítás a misztifikáció ellenében. A klasszikus nézet úgy tartja, hogy a társadalmi kapcsolatok ritualizálása és a komplex társadalomban lévő társadalmi szerepek megkülönböztetése és összetettsége közti kapcsolat fordítottan arányos. Más szavakkal élve: minél összetettebbé válik a társadalmi struktúra, annál kevesebb szertartás szükséges vagy fontos, hogy azt eszközként felhasználják a társadalmi és kulturális összetartás biztosítására. A társadalom elvilágiasítása a modernizáció és a társadalmi szerepek különválásának velejárója az egyre jobban globalizálódó világban. A szertartások így nemcsak fontosságukból veszítenek, de érzelmi kényszerítőerejük is kisebb a politikai ügyekben. Ahogy azt a politológus páros Almond és Powell (1966. 24.) megfogalmazta: „Az elvilágiasulás egy olyan folyamat, amely által az emberek mindinkább ésszerűvé, elemzővé és empirikussá válnak politikai közreműködésüket tekintve”. Az antropológus Max Gluckmann (1966) szintén megjósolta a modern politikai rendszer elvilágiasulását, azt állítva, hogy politikai szertartásoknál az ilyen típusú államokban kis jelentősége van a szertartásoknak. Ezt a nézetet korábban Southall (1966. 125.) foglalta össze tömören, amikor a következőt jegyezte le:

A társadalom felépítése elkerülhetetlenül egymástól kölcsönösen függővé teszi az embereket, így a szertartás kevésbé szükséges, hogy összetartsa őket. A meghatározott fennhatósággal felruházott szerepek elérhetővé teszik a rendet és a biztonságot a nagyobb csoportok számára. A társadalmi kapcsolat szertartásossá tétele általánosságban véve nemcsak kevésbé szükséges, hanem kevésbé lehetséges is.

Bár igaz, hogy az euroamerikai társadalom egyre jobban szekularizálódott az elmúlt évtizedekben, ugyanakkor az alternatív vallásosság és a kultikusság egyre nagyobb teret hódított (Kürti 2001a). Valójában tehát azt állíthatjuk, hogy ennek az ellentéte igaz: minél nagyobbak a társadalom egységei, annál nagyobb szerepet játszanak az őket egyesítő szertartások a politikai folyamatban. Ahogyan a politikai intézmények mind méretüket, mind kulturális sokszínűségüket tekintve nőnek, az integráció jelképei alapvetővé válnak egy hatalmas társadalmi egység összetartásában. Ahogyan Abeles megjegyezte (1988. 392.): a modern társadalomban a szertartás szerepének széles körű megértéséhez szükséges: „a politikai szertartás jobb megértése a legitimáció fogalmaival élve”. Az amerikai politikai szertartásban, az 1930-as évek keresztény fundamentalista és radikális

jobboldali előretörése után (Barkun 1994), a politikai narratívák és szimbólumok is feltöltődtek a szélsőséges politikai irányzatok mondandójával.⁴² A politikai retorikai nyelv áthatott gyakorlatilag mindent, amiről az eddigiekben szó volt. A jó politikusok mindent megragadnak ahhoz, hogy beszédekben és írásaikban következetesen a szertartás-rítus eszközeivel élhessenek, hiszen így tudnak igazán az állampolgárok érzelmeire hatni. A politika retorikai eszközei Bailey szerint az érzelmi ráhatás, a hamis értelmi ráhatás és az értelmi ráhatás (Bailey 1980. 27.). A zászló szent kegytárgy kultuszát egyetlenegy amerikai politikus sem kérdőjelezte meg, hanem inkább védelmét és tiszteletét hangoztatta. A politikai gesztusok, amelyek gyakran keverik a Bailey által javasolt érzelmi-értelmi segédeszközöket, a következő alapkritériumokat foglalják magukba:

1. A politikai szertartásoknak sablonosnak kell lenniük. A szertartásoknak olyan, az előadásra vonatkozó szabályokkal kell rendelkezniük, amelyek a társadalom vagy kultúra széles körében ismertek. A kisebb eltérések elfogadhatóak, de csak a felismerhetőség bizonyos határain belül.

2. A politikai gesztusoknak drámainak kell lenniük, vagyis mind a résztvevők, mind pedig a rítust gyakorlók érzelmeire hatnak.

3. A politikai gesztusoknak ismétlődőknek kell lenniük. Az előadás passzív része, amely nem előre betervezett, a szertartás vagy a csoport számára fenyegetőnek fogható fel.

4. A politikai gesztusnak közösségi jellegűnek kell lennie.

5. A politikai gesztusnak magasabb szintű jelentéstartalommal kell bírnia, amely magával az adott előadással kapcsolatos. Ez azt jelenti, hogy a szertartásos esemény megkívánja a jelképekkel való azonosulást, amely a polgári hitvallással összefüggő jelentést idéz.

Az általánosan elfogadott sztereotíp, sablonos és drámai politikai szertartásoknak előadásuk során nemcsak hatásosnak kell lenniük, hanem funkcionálisan a társadalom rendjét is össze kell kötniük mind a múlttal, mind a jövővel. Augé szerint a politikai beszéd – melynek formulái közismertek, például az állandósult „Françaises, Français” vagy „enfants de la patrie” – felette van minden más identitás-beszédnek, mivel kimondottan nemzetileg konszenzusteremtő és többségelvű (1997. 68.). Ennek tekintetében az említett politikai gesztusok és kifejezések sztereotípiái a nagy többség számára megjósolhatóvá teszik a jövőt azáltal, hogy összekötik a jelent a múlttal és ezáltal a múltat a jövővel. Ráadásul az amerikai szertartásoknak, melyek hatékony érzelmi köteléket teremtenek a kultúra gyakorlói és a kultúrát birtoklók között, szemléltetniük kell, hogy mi a szimbolikus csoport, és bizonyítaniuk kell, hogy létezik, s a csoporton kívül is majd hatásosan mutatják be, miért jobb a csoporthoz tartozás. Végül a politikai ceremóniáknak össze kell kötniük a szertartásos eseményben kifejezett jelképes világot a politikai folyamatban részt vevő amerikaiak világszemléletével: a po-

⁴² Az extrém jobboldali és utópisztikus mozgalom egyik jó példáját elemzi Dean (1998).

litikai rítusszövegeknek lényegében a politikai mítosz megteremtésében és továbbéltetésében van szerepe. Hogy a résztvevőket egy szélesebb, és egységesebb, de mindenképpen jelképes univerzummal kapcsoljuk össze, a politikai folyamat szertartásos misztifikálására van szükség.⁴³

A fogadalmi rítus, a zászlójelkép és párbeszéd amerikai misztifikálása

A szertartások összességén belül egy másik alapvető fontosságú elemet kell megvizsgálni, megerősítve ezzel az amerikai politikai rendszer különleges és sajátos, egyedi mivoltát, és közvetlenül támogatva a zászló mítoszt az állampolgári hűségesküben. Ennek története jól ismert: csak 1891-ben indult Amerika-szerte az a kampány, mely kötelezővé tette a tisztelgést a zászló előtt, „az Állampolgári eskü elszavalásával kísérvé” (Zelinsky 1988. 76.). 1898-ban New York állam is átvette a zászló előtti tisztelgést, amelyet számos más állam is követett. Az Amerikai Egyesült Államok zászlajának szimbolikus felavatásához az Állampolgári eskü misztikus szertartása a feltétele:

Szertartásként definiáljuk ezeket az erősen szabályozott előadásokat, mert az emberek azt hiszik, hogy segítenek – az érzéki úton történő megfigyelés és kontroll határain túleső mitikus eszközökkel – abban, hogy megszűnjék a résztvevőket és gyarapítsák a csoportot. A „rituális” kifejezés itt megkülönböztetendő a „ceremoniálistól,” mely utóbbi sűrűn szabályozott előadásokat takar, mely nélkülözi ezt a misztikus elemet (Gluckman 1966. 295.).

Ez az eskü lett az Amerikai Egyesült Államok kormányának hivatalos szertartása. A nyolcvanhetedik kongresszus első ülése 225-ös számú kongresszusi dokumentumának egyik oldalán szerepel az eskü másolata. A másik oldalon az eskü története áll, amely minden általános iskolai tankönyvben is helyet kap:

Az eskü eredeti szerzője Francis Bellamy volt, aki a New York-i Mount Morrisban született 1855. május 18-án és 1931. augusztus 28-án halt meg. 1879-ben a Little Falls-i baptista templomban szentelték pappá. Az általa írt eskü először a világkiállítás helyszínének felszentelésekor hangzott el 1892. október 21-én Chicagóban, Amerika felfedezésének négyszázadik évfordulóján. Az iskolások néhány változtatással attól a naptól kezdve mostanáig szavalják mindenütt az országban. Bellamy tiszteletes eredeti szóhasználatát kissé megváltoztatták az 1923-ban és 1924-ben tartott Első és Második Nemzeti Konferencián. Művét a 27. Kongresszus 287. Köztörvény hivatalosan a zászlóhoz intézett állampolgári hűségeskü szövegének jelölte ki 1945. december 28-án. 1954. június 14-én, a Zászló Napján, Dwight Eisenhower elnök a 243. számú közös képviselőházi határozattal

⁴³ Herzfeld szerint ez mindenképpen a bürokratikus totalitáriánus beállítottság szerves része, amely a társadalmi-kulturális homogenizálódást irányítja a legfelsőbb szintről (1993. 181.).

iktatta törvénybe, és a michigani Louis C. Rabaut képviselő mutatta be, amely az eskü szövegéhez a meggyőző és jelentőségteljes szavakat adta: Isten nevében.

Az Egyesült Államok Kongresszusa hivatalosan szabályozta az eskü használatát, az általa megtestesített misztikus vonzerőt hivatalosan elfogadta. Az eskü az amerikai élet minden területére kihat, és pártpolitikai gyűléseket nyit meg, mind a republikánus, mind a demokrata oldalon, ahogy ezt gyakorlatilag az összes törvényhozó szerv (állami, szövetségi és helyi is) előírta. Továbbá minden iskolás gyerek elsajátítja, mint az amerikai társadalomba való beilleszkedési folyamat egyik fontos lépését. Hogy valójában miként is működik a hatalom és a néptömegek kapcsolatában a zászlóeskü, jól illusztrálja Lincoln elemzése. Az előadása számos fontos módon erősíti meg az erőt, a legfontosabb, hogy melyik ideológiai meggyőződéshez tartozik. Az elitek és mindazon szakemberek, akik őket kiszolgálják (akár közvetett, akár közvetlen módon) az előadás minden formáját – beleértve nem csak a verbális, hanem a látvány, gesztusok, öltözködés, építészet, képek, zenei előadás és minden ehhez hasonló eszközt – stratégiaileg használhatják fel, annak érdekében, hogy misztifikálják bármely társadalmi rend vitathatatlan egyenlőtlenségeit. Fontos továbbá, hogy elnyerjék azok beleegyezését, akik fölött hatalmat gyakorolnak, ezáltal elejét véve a hatalom nyílt felhasználásának. Így alakítják át az egyszerű hatalmat legitim tekintéllyé (Lincoln 1989. 3.).

A zászló megszenteltségének is éppen a hatalom legitim megkérdőjelezése miatt került a politikai csatározások középpontjába. Texas állam a zászlóégetést illegálisnak nyilvánította, de ezt követően a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság a törvényt hatályon kívül helyezte, mondván, hogy a szólásszabadság minden polgár alapvető joga, melyet éppen hogy a zászló képvisel. A legtöbb amerikai azonban úgy véli, hogy a zászlóégetésnek büntetendő cselekedetnek kell lennie, mivel mindkettőt törvény elleni véteteknek fogták fel.⁴⁴ Sajátságos felfogás ez, amelyet Baudrillard így jellemzett: „Amerika nem egy álom, de nem is realitás, hanem hiperrealitás” (1990. 28.).

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a politikai szimbólumok a civil vallás és a politikai kultúra határmezsgyéjén létrehozott állami jelképrendszer megerősítését szolgálják. Mind Amerika, mind Izrael vagy a volt Szovjetunió, a civil vallás és a politikai kultúra egységesítését hozta létre az új államnemzet kreálásakor, és így a politikai szimbólumai is ezt a kapcsolatrendszert voltak hivatottak megerősíteni (Cheater 1989. 268.; Lane 1981. 42.). Az állami vagy nemzeti szimbólumok elsőbbséget élveznek a kisebb, sokszor etnikai, vallási vagy alternatív társadalmi normák szerint élő csoportok szimbólumrendszerével szemben. Ennek az az alapja, hogy legtöbb állami és/vagy nemzeti jelkép, összesítő és egységesítő politikai szimbólum, vagy az akar lenni: az egész állampolgárság és a teljes nemzet nevében funkcionáló jelképrendszert fogja egységbe. Minden

44 *New York Times*, 1990. június 12, 5. old. A konzervatív, vagy inkább neokonzervatív amerikai gondolkodásmód a Biblia és a darwini evolúció közötti konfliktust is hasonlóan esszenciálizálja. Az amerikai neokonzervatív gondolkodásról lásd Békés (2008).

nagyobb politikai jelvény, tárgy, kegyhely és szimbólum esetében, és ez alól a zászló sem kivétel, az egységesítés és a népesség elkötelezettségének elérése az elsődleges cél. Az államot jelképező politikai szimbólumok ezért funkciójukból kifolyólag is homogenizálóbbak és egységesítőbbek, mint az etnikai, törzsi, regionális vagy családi jelképek. Az állami vagy nemzeti lobogó azért emelkedik ki, mert a használatát és jelentőségét az állam – és az uralkodó kormányzat – magáénak érzi, és törvényekben, rendeletekben is szentesíti annak milyenségét, használatát és sérthetetlenségét. Minden más használata ezért megkérdőjelezhető és törvényellenes cselekedetnek számít. A zászló elsődleges tartalma a nemzeti és államforma szerinti összetartozás és egység, de mint poliszémikus szimbólum minden érásban problematikus lehet, és ideologizálására minden politikai rendszer vállalkozhat.⁴⁵ Gondolhatunk itt csak a különböző magyar piros-fehér-zöld zászló 20. századi használatára és megjelenítésére: a Kossuth-szegély, a sarló és kalapács, majd az 1956-os forradalom által szentesített kivágott kör mind azt illusztrálja, hogy a zászló a pillanatnyi hatalom és küzdelem terében feltöltődhet új tartalommal.

A zászló és általában a politikai jelképek egy alapvető fontosságú gondolatot vetnek fel, miszerint az állami és nemzeti jelképeknek erőteljes hatásuk van, így nem tekinthetők mellékesnek vagy semmitmondónak. A politikai szimbólumok között a zászló kiemelt jelentőséget kap főleg az államok és nemzetközi kapcsolatok mítoszainak megteremtésében és reprezentálásában (Buffet–Hauser 1998). Ám az amerikai zászló vagy a Szabadság-szobor nemzetközi szimbólum is lett: annak megfelelően, hogy milyen kontextusban használják, ezért vagy a demokrácia és függetlenség, vagy pedig, ellenkezőleg, az amerikanizmus, a globalizáció-elleni tüntetések jelképeként jelenítik meg.⁴⁶ A fentiek alapján azonban elmondhatjuk, hogy Gombár Csaba megjegyzését a következőképpen módosíthatjuk: a zászló, ha nem mozgósít, akkor mindenképpen gondolkodtat.

Irodalom

ADAMS, D. S.

1987 Ronald Reagan's „Revival”: Voluntarism as a Theme in Reagan's Civil Religion. *Sociological Analysis* 40. 1. 17–29.

ALBANESE, C. L.

1976 *Sons of the fathers: The civil religion of the American revolution*. Philadelphia, Temple University Press

45 A magyar kormány 2003 januárjában egy speciális bizottságot hozott létre Glatz Ferenc akadémikus vezetésével, amelynek célja, hogy „áttekintse a magyar nemzetet és az államot megjelenítő jelképeket, és azok rendszerbe foglalására javaslatot készítse elő.” Lásd *Nép-szabadság*, 2003. január 13., 1.

46 Az amerikanizáció folyamatának kritikai elemzését lásd Melling és Roper (1996).

SORSFORDÍTÓ RÍTUSOK

A *Sorsfordító rítusok* című konferencia előadásai
2009. december 11–12.

Szerkesztette:

LAJOS KATALIN
BALÁZS LAJOS

| Scientia Kiadó |
| Kolozsvár · 2014 |